

УДК 146.(34)

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-2-19>**Світлана Ганаба****Філософія освіти
між виключенням, резонансом,
смаком і штучним інтелектом****Інформаційний огляд 11-го з'їзду
Товариства філософської педагогіки
імені Б.Ф. Трентовського
«Філософські подорожі у педагогіці»
(24–25 жовтня 2025 р., Варшава)**

Інформаційний огляд присвячено аналізу ключових ідей та концептуальних підходів, представлених дослідниками на 11-му з'їзді Товариства філософської педагогіки імені Б. Ф. Трентовського «Філософські подорожі у педагогіці», який відбувся 24–25 жовтня 2025 року у Варшавському університеті. У центрі уваги доповідачів перебували питання сенсу освіти, кризи класичної освітньої системи, трансформації поняття свободи та відповідальності у дослідницькому полі філософії освіти, проблеми акселерації, інклюзії, резонансу, нормативності педагогіки, а також впливу штучного інтелекту на освітні практики. У наукових розвідках освіта осмислюється як тривалий і цілісний процес формування людини, що не може бути зведений до короткотермінових результатів чи індивідуального вибору без відповідальності. Дослідники зосередили увагу на необхідності повернення педагогіки до її філософських та етичних засад, критичному аналізу прихованих норм і структур в освіті, а також екзистенційному виміру виховання, пов'язаному з самотністю, пам'яттю та сенсом життя.

Ключові слова: філософія освіти, педагогіка, сенс освіти, штучний інтелект, моральні цінності, учень, особистість.

У часи всеохопної цифровізації та зростання ролі штучного інтелекту, перманентних освітніх реформ та низки соціальних новацій дедалі очевидніше проглядаються відмінності між інструментальним розумінням освіти та її гуманістичним філософським покликанням. Освіта все частіше розуміється як унормована система вимірюваних результатів, компетентностей та процедур ефективності, водночас втрачаючи здатність відповідати на фундаментальні питання про сенс людського фор-

© Світлана Ганаба, 2025

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу CC BY 4.0

мування, свободу, відповідальність і мету виховання. У цьому контексті філософія освіти опиняється між виключенням і маргіналізацією, з одного боку, та необхідністю нового осмислення освітньої дійсності – з іншого. Власне таке критичне й водночас конструктивне осмислення ролі та місії освіти у суспільстві та житті людини зокрема було запропоноване для обговорення на ` , який відбувся 24-25 жовтня 2025 року у Варшавському університеті [Uniwersytet Warszawski 2025]. Дослідники освіти розглянули сучасну педагогіку крізь призму антропології, етики, метафізики, критичної теорії та філософії культури. У представлених доповідях показано, що криза освіти є не лише інституційною чи методичною, а насамперед – кризою мислення про людину.

Сучасна освіта дедалі частіше описується мовою ефективності, компетентностей і вимірюваних результатів. У цьому контексті філософська рефлексія над сенсом виховання відходить на узбіччя, поступаючись технократичним та управлінським підходам. Польські педагоги Ян Рутковський і Рафал Годонь, пропонують ґрунтовну критику цього стану речей. Їхні дослідження не лише діагностують кризу освіти, але й розкривають її глибокі філософські причини, пов'язані з переосмисленням свободи, часу та сенсу людського формування. У своїй доповіді «Тривалість, міцність і сенс. Філософські проблеми педагогіки» Рафал Годонь аналізує розвиток освіти у контексті пізньої модерності, яку характеризують плинність, прискорення та нестабільність. Сучасна педагогіка, на його думку, все частіше мислить короткими часовими горизонтами, орієнтується на швидкі результати, втрачає здатність мислити категоріями тривалості, що у підсумку зумовлює її екзистенційну кризу та втрату власне предмету – постійного розвитку людини. Освіта, за його переконанням, не може бути фрагментарною, оскільки особистісні зміни людини відбуваються повільно та індивідуально, моральне зростання потребує часу та повторення тощо. За таких умов педагогіка постає як практики терпіння й вірності людині, а не як система швидких інтервенцій. Дослідник вводить до наукового дискурсу поняття міцності – як здатності освіти спиратися на загальнолюдські цінності: правдивість, гідність особи, відповідальність за іншого. Освіта завжди імпліцитно відповідає на питання: «Якою людиною варто бути?». Ігнорування цього питання не нівелюється в сучасній освіті, а лише приховується за технічними процедурами.

Осереддям дослідницького аналізу Яна Рудковського є класична концепція загальної освіти, витоки якої сягають епохи Просвітництва. У цій парадигмі освіта не розуміється як ресурс, який має підготувати людину до праці й життя у суспільстві, а як процес цілісного самоформування людини, який охоплює інтелектуальний, моральний і духовний виміри. У цій парадигмі освіта розуміється як ідея внутрішньої міри розвитку,

орієнтація на істину, а не лише на корисність, виховання здатності судження і відповідальності. Засадничою ідеєю міркувань педагога є розуміння занепаду загальної освіти як наслідку філософської суперечки про сутність свободи. Сучасна педагогіка, на його думку, культивує редуktivне трактування свободи, як звільнення від зобов'язань, норм та традицій (негативна свобода). У підсумку це веде до відмови від канону знань, релятивізації цінностей, зведення освіти до індивідуального вибору без об'єктивних намірів. На противагу негативній свободі дослідник відновлює класичне розуміння свободи як здатності людини розвиватися у світлі істини та добра (позитивна свобода). Освіта у цьому сенсі не обмежує свободу, а уможливлює її.

Отож, сучасна криза освіти, на думку дослідників, є передусім кризою мислення про людину. Редукція свободи до вибору без відповідальності та відмова від тривалого пошуку й утвердження сенсів створюють педагогіку без глибини. Освіта дедалі частіше постає як система процедур, стандартів та вимірюваних результатів, водночас втрачаючи здатність відповідати на фундаментальні питання про сенс, відношення до світу та іншого. У цьому контексті філософсько-педагогічні розвідки Томаша Леся, Аліції Коженецької-Бондар і Малгожати Мроз створюють смислове поле для міркувань. Так, Томаш Олесь у доповіді «Освіта без мети» окреслює кризу сучасної педагогіки не у нестачі методів навчання, а у втраті телеологічного мислення. Дослідник вважає, що усунення мети не робить освіту нейтральною, а лише приховує неусвідомлені цінності (ефективність, контроль, продуктивність). На його думку, освіта дедалі рідше ставить питання: заради чого ми навчаємо і виховуємо? Критика акселерації шкільної культури є предметом наукових зацікавлень Аліції Коженецької-Бондар. У доповіді «Освіта повинна резонувати зі світом. Про наслідки трансформації шкільної культури в епоху акселерації» науковиця спираючись на теорію соціального резонансу Гартмута Розі, стверджує, що резонанс у педагогіці означає відповідь світу на звернення учня, можливості бути почутим, досвід його значущості. Освіта, яка не створює умов для резонансу, перетворюється на тиху форму відчуження. У своїй доповіді «Значення діалогічного навчання в навчальному процесі сором'язливих учнів молодшого шкільного віку» Малгожата Мроз фокусується на учнях, які переживають соціальну тривожність, страх публічного висловлювання та невидимість у класі. Вона розглядає феномен сором'язливості як особливу форму вразливості людини. Дослідниця стверджує, що справжня інклюзія починається з уваги до «мовчазного учня». Тому, на її думку, діалог є методом не лише активізації пізнавальної та поведінкової діяльності, а певним онтологічним відношенням, у якому дитина розуміється як рівноцінний суб'єкт. Отож, освіта без мети, без резонансу і без діалогу втрачає свою людську сут-

ність. Тому відновлення телеології, живого зв'язку зі світом і етичної зустрічі з іншим є не додатковим елементом, а умовою можливості педагогіки як такої.

Повернення педагогіки до філософських, етичних й антропологічних засад презентовано у виступах Миколая Краснодєбського та Тіни Бєслєй. Попри те, що доповідачі працюють у різних методологічних традиціях, вони трактують ідею освіти як ідею розвитку людини, а не набуття нею певної сукупності умінь та навичок. У доповіді «Прощення непрощеного – Деріда, істина та примирення» Тіна Бєслєй використала метод деконструкції для пояснення дефініцій пам'ять, метод та примирення. Вона окреслила свої міркування довкола парадокса Дерріди про те, прощення можливе лише там, де воно неможливе [Derrida 2015]. Освіта має справу з травматичним минулим, не спрощуючи його. Ця наукова розвідка є релевантною для українського суспільства, розвитку освіти після війни, роботи з колективною пам'яттю, визначення моральних меж примирення тощо. Миколай Краснодєбський у доповіді «Філософія освіти Мечислава Гогача» крізь призму аналізу поглядів представника польського томізму Мечислава Гогача [Gogacz 1991], презентував розуміння освіти як способу реалізації потенціалу особи, а не як певний «соціальний проект». Так, у доповіді «Філософія освітніх змін та реформування польських шкіл протягом багатьох років» Марія Коцор проаналізувала не лише інституційний характер освітніх реформ у польському суспільстві, а з позиції філософії змін, через призму ідей суспільних криз й модернізацій. Дослідниця підсумувала, що без філософської рефлексії реформи постають хаотичними й поверховими, оскільки не можуть продемонструвати: чи слугують ці зміни розвитку людини, чи може вони «обслуговують» суспільні запити. Вочевидь, навчання – це входження у практики та засвоєнні форм життя. Ця ідея є засадничою у доповіді «Вітгенштейн і Тюрінг про штучний інтелект та основи математики: значення для філософії освіти» Майкла Пітерса. Дослідник аналізує межі алгоритмічного мислення, різницю між розумінням та обчисленням, небезпеку редукації освіти до функціонування штучного інтелекту й доходить висновку, що мислення, то форма життя, а не функція машини [Casca 2025]. Праксеологічний вимір цієї проблеми продемонстровано у доповіді «Філософія для дітей як простір формування критичного мислення: від теорії до практики» Світлани Ганаби. Вона розглядає філософію для дітей як простір формування критичного мислення, практик діалогу та виховання громадянської відповідальності, що є релевантним для українського суспільства, де філософія постає інструментом осмислення травматичного досвіду та практик свободи.

Розглядає педагогіку як практику, що завжди імпліцитно спирається на філософські припущення Адам Янас. У доповіді «Діалектика педа-

гогіки та філософії» він розглянув педагогіку як практику, що завжди імпліцитно спирається на філософські припущення. Дослідник презентував її як нормативну та критичну дисципліну. Якщо філософія формулює питання сенсу, істини, то педагогіка перевіряє ці ідеї у реальному досвіді виховання. Нівелювання зв'язку між філософією та педагогікою зумовлюють домінування інструментального мислення, методологізм, втрату антропологічної глибини [Janas 2025]. Ставить під сумнів уявну нейтральність педагогічних практик Катажина Скальська. Дослідниця вибудовує свою доповідь «Культурний капітал та аблеїзм: аналіз механізмів символічного виключення студентів з інвалідністю в перспективі теорії П. Бурд'є» у межах критичної соціології освіти, спираючись на теорію культурного капіталу П. Бурд'є. Засадничим поняттям у її міркуваннях є аблеїзм – домінування уявлення про «нормальне», функціональне, продуктивне тіло та розум. В освітньому середовищі це поняття проявляється через неявні очікування щодо темпу, форми роботи, способу комунікації. Корелюються ці думки з дослідженням авіаційної освіти у Польській Республіці Магдалени Жепки. Її доповідь «Між стихією, технологією та собою. Про межі людяності в авіаційній освіті в Другій Польській Республіці» є важливим для відновлення критичної, гуманістичної і відповідальної педагогіки.

Сучасна педагогіка дедалі частіше постає як поле реформ, нормативних приписів і соціальних викликів, водночас втрачаючи зв'язок із філософськими джерелами власної легітимності. У цьому контексті дослідження Марії Коцор, Рафала Лещинського та Юстини Штобрин-Бохомульської окреслюють три важливі вектори філософії освіти: критичне осмислення змін, відновлення етичного ядра виховання та екзистенційний вимір педагогіки. Вочевидь, освіта не може бути зведена до інструменту управління чи соціальної адаптації. Без філософського осмислення змін, без етичної основи й уваги до екзистенційного стану людини педагогіка втратить свій гуманістичний сенс.

Самобутня доповідь Рафала Лещинського «Філософія освіти в трактаті “Життя чесною людини” Миколая Рея, параенетичний та дидактичний проект» дозволила окреслити розуміння освіти як середовище формування моральних чеснот, відповідальності, де поєднуються етика, релігія та реалії суспільного життя [Leszczyński 2019]. Інший дослідник Казімир Гриження у доповіді «Педагогічні наслідки філософського закону (принципу) доцільності існування речей» звертається до класичної метафізичної традиції, у якій буття речей мислиться як не випадкове, внутрішньо впорядковане, наділене доцільністю. Цей принцип сягає Аристотеля й томістичної філософії, де сенс існування не зводиться до функціональної корисності. На думку дослідника, у педагогіці це означає відмову від редукції учня до «ресурсу» на користь визнання вну-

трішньої (індивідуальної) мети розвитку особи, виховання як відкриття сенсу, а не лише набуття навичок. Він формує антитезу технократичній освіті, повертаючи педагогіку до метафізичних питань на кшталт: «навіщо існує людина». У доповіді «Людська самотність: від екзистенційної рефлексії до соціальної проблеми» Юстина Штобрин-Бохомульська показує, що педагогіка не може ігнорувати екзистенційний стан людини. Використовуючи аналіз поняття самотності, дослідниця вважає, що освіта може або поглиблювати ізоляцію (через індивідуалізацію та конкуренцію), або ставати простором зустрічі та визнання Іншого. Марцін Ребес пропонує оригінальну перспективу розвитку педагогіки з позиції філософії смаку. На думку дослідника, смак – це не лише вираз естетичного уподобання, а здатність судження, оцінки, розрізнення. Виховання смаку означає навчання відрізнити значуще від тривіального, формування відповідальності за власні оцінки й свобода вибору. У підсумку учень не просто «споживає» оцінки та судження інших про культурні надбання, а вчиться обґрунтовувати її цінність.

Отже, філософія освіти розуміють не як допоміжну дисципліну, а як умову можливості розвитку педагогіки. Її завданням є не стільки критика й аналіз наявних освітніх практик, скільки збереження віри в людину та її моральні чесноти, здатність людини до трансгресії й самотрансцендентності. Доповіді учасників заходу презентують уявлення про освіту як процес самоформування людини, що передбачає тривалість, резонанс, діалог, виховання смаку й відповідальності. Релевантними є наукові розвідки, присвячені межам штучного інтелекту в освіті, роботі з травматичною пам'яттю та екзистенційним станом людини, що робить ці дослідження актуальними і для українського освітнього контексту.

Посилання:

- Cascu, A. G. (2025). Artificial intelligence in education. The promist and challenges of the school of the future. *International Journal of Social and Educational Innovational*, 12(23), 83-98. <https://journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/446>
- Derrida, J. (2015). To Forgive: The Unforgivable and the Imprescriptible. In: H. de Vries, & N. Schott (eds.). *Love and Forgiveness for a More Just World*. New York, NY: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231170222.003.0011>
- Gogacz, M. (1991). *Ku etyce chronienia osób. Wokół podstaw etyki*. Warszawa: Pallottinum.
- Janas, A. (2025). Pedagogika immanencji i pedagogika transcendencji: noetyczny wymiar doświadczenia pedagogicznego. *Polska Myśl Pedagogiczna*, 11(2), 127-147. <https://doi.org/10.4467/24504564PMP.25.027.22125>
- Leszczyński, R. M. (2019). Filozoficzne aspekty refleksji parenetyczno-wychowawczej w drugiej księdze „Żywota człowieka poczciwego” Mikołaja Reja. *Rocznik Teologiczny*, 61(3), 541-563. <https://ojs.chat.edu.pl/index.php/rt/article/view/407>
- Uniwersytet Warszawski. (2025). XI Zjazd Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej im. B. F. Trentowskiego “Filozoficzne tropy w pedagogice”. 24 października 2025.

<https://www.uw.edu.pl/events/event/xi-zjazd-towarzystwa-pedagogiki-filozoficznej-im-b-f-trentowskiego/>

References:

- Cascu, A. G. (2025). Artificial intelligence in education. The promist and challenges of the school of the future. *International Journal of Social and Educational Innovational*, 12(23), 83-98. <https://journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/446>
- Derrida, J. (2015). To Forgive: The Unforgivable and the Imprescriptible. In: H. de Vries, & N. Schott (eds.). *Love and Forgiveness for a More Just World*. New York, NY: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231170222.003.0011>
- Janas, A. (2025). Pedagogy of immanence and pedagogy of transcendence: the noetic dimension of pedagogical experience. [In Polish]. *Polish Pedagogical Thought*, 11(2), 127-147. <https://doi.org/10.4467/24504564PMP.25.027.22125>
- Gogacz, M. (1991). *Towards the ethics of protecting persons. Around the foundations of ethics*. Warsaw: Pallottinum. [In Polish].
- Leszczyński, R. M. (2019). Philosophical Aspects of Preceptorial and Educational Reflections in the Second Book of "Life of a Decent Man" by Mikolaj Rej. [In Polish]. *Theological Yearbook*, 61(3), 541-563. <https://ojs.chat.edu.pl/index.php/rt/article/view/407>
- University of Warsaw. (2025). 11th Congress of the B. F. Trentowski Philosophical Pedagogy Society "Philosophical Journeys in Pedagogy". October 24, 2025. [In Polish]. <https://www.uw.edu.pl/events/event/xi-zjazd-towarzystwa-pedagogiki-filozoficznej-im-b-f-trentowskiego/>

Svitlana Hanaba. Philosophy of education between exclusion, resonance, taste and artificial intelligence. *Information review of the 11th Congress of the B.F. Trentovsky Society of Philosophical Pedagogy "Philosophical Journeys in Pedagogy" (October 24–25, 2025, Warsaw).*

The information review is devoted to the analysis of key ideas and conceptual approaches presented by researchers at the 11th Congress of the B. F. Trentowski Society of Philosophical Pedagogy "Philosophical Journeys in Pedagogy", which took place on October 24–25, 2025 at the University of Warsaw. The speakers focused on the issues of the meaning of education, the crisis of the classical education system, the transformation of the concepts of freedom and responsibility in the research field of the philosophy of education, the problems of acceleration, inclusion, resonance, normativity of pedagogy, as well as the impact of artificial intelligence on educational practices. In scientific research, education is understood as a long and holistic process of human formation, which cannot be reduced to short-term results or individual choices without responsibility. Researchers focused on the need to return pedagogy to its philosophical and ethical foundations, a critical analysis of hidden norms and structures in education, as well as the existential dimension of education related to loneliness, memory, and the meaning of life.

Keywords: *philosophy of education, pedagogy, meaning of education, artificial intelligence, moral values, student, personality.*

Ганаба, Світлана, доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна).

E-mail: sveta_ganaba@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>

Hanaba, Svitlana, Doctor of Science in Philosophy, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (Khmelnyskyi-city, Ukraine).

E-mail: sveta_ganaba@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>